

2011 Geografiske benevnelser

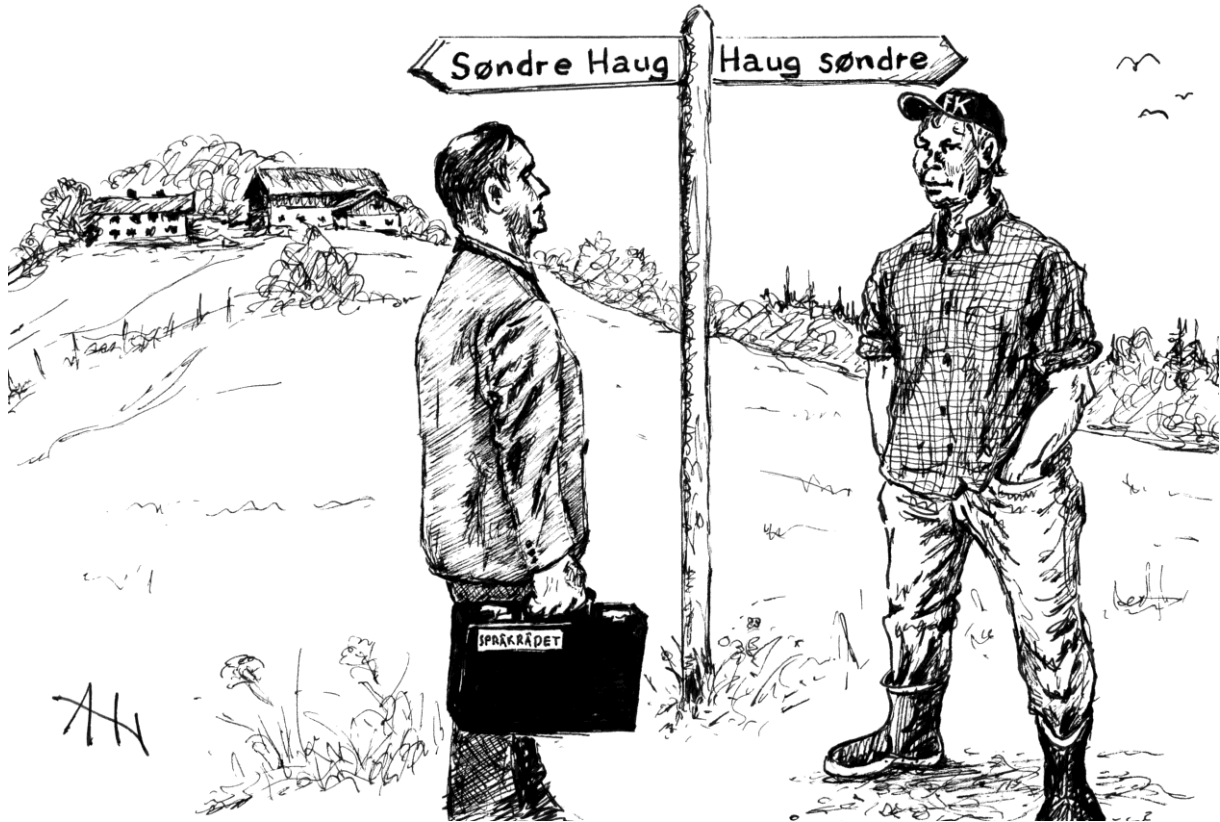
Det er interessant å se hvordan enkelte kommuner variere bruken av det fagfolkene kaller for et *presiserende tillegg*, hva gjelder navn på f.eks en gård, for å tilkjenne dens beliggenhet eller størrelse. De mest kjente er i den forbindelse: øvre, midtre, vestre, nordre, lille, store etc. - og de mer dialektpregede, som f.eks: Oppistugu, Nedistugu. Uansett finnes det flere avarter og variabler, hvor nok de mest skjermede bygder har bevart sin egenart. Mange har stusset når navnekonsulenter, Statens kartverker og andre av og til kommer med navn og stavemåter som er ganske så ukjente for lokalbefolkningen. Det i seg selv betyr ikke hvem som har rett og hva som er riktig. En "vandresoge" vil ha det til at enkelte navnesettere kun ringer uvilkårlig til kommunens servicetorg og får oppgitt hvordan navn skal staves. Så enkelt er det nok ikke gjort, skjønt av og til kan en lure. På den annen side kan urgamle skrivemåter ha overlevd gjennom grov og temmelig lokal dialekt, som kanskje ikke har noe grunnlag i de mest elementære ortografiske prinsipper og retningslinjer fra stedsnavntjenesten. Og dagens sms-språk vil muligens i fremtiden la lydskriften bli et gjennomført grunnlag for vår rettskriving. Alt dette til tross, eller nettopp på grunn av, har myndighetene gjennom Språkrådet gitt visse føringer. Dagens fornavnsmentalitet rir oss som en bølge av misforstått utjamning, en trend som også var gjeldene på 1700-tallet. Skriftspråket har blitt allemannseie, traderingsaspektet dertil variabelt.

La oss ta for oss den gamle kommuneinndelingen i Stjørdalen, og se på hvordan disse - gjengitt i respektive bøker vedrørende gårds- og slektshistorie, har benyttet såkalte *presiserende tillegg*, jfr. Stjørdalsboka. Prinsipielt synes det som Stjørdal og Skatval har geografisk påpekelse først, eks: Vestre Stokkan, mens Lånke, Hegra og Meråker - har geografien til slutt, eks: Trøite vestre. Men på din vandring rundt i kommunen, vil du kunne oppleve at dette brytes av nye generasjoner som kommer til, hvorpå gårder i gamle Stjørdal kommune også kan ha satt geografien til slutt/bak, til tross for at Stjørdalsboka benytter geografien først, slik Språkrådet anbefaler.

La oss se hva Språkrådet sier i sin informasjonstekst: "*Når et bruk ble delt opp i mindre enheter, medførte ikke dette alltid en tilsvarende økning i gårds- og bruksnavn. Oftest ble navnet på hovedbruket overført på underbruka slik at flere gårder fikk samme navn. For å skille mellom disse la man gjerne til et presiserende tillegg, som sa noe om beliggenheten (øvre, midtre, vestre, nordre) eller størrelsen (lille, store, midtre). Slike tillegg var først og fremst skriftlige uttrykk brukt i en matrikkelteknisk sammenheng. I talemålet var etterstilte utmerkingsledd ikke vanlig, og ofte ble gårdene omtalt med helt andre navn til daglig, f.eks. Nedigarden og Oppigarden. Det vanlige i norsk ord- og navnelaging er at tillegget (søndre, midtre osv.) står først. Det gjelder både løse og sammenskrevne sammensetninger. Selv om etterstilt utmerkingsledd av typen Haug søndre blir brukt i noen grad i registersammenheng og til dels også i bygdebøker, bør det vanlige være at utmerkingsleddet står foran hovednavnet i samsvar med tradisjonell ordlaging. En kan tenke seg at Haug er "etternavnet", som er felles for alle de bruka som er skilt ut fra hovedbruket, mens søndre er fornnavnet (utmerkingsleddet).*"

Når det dreier seg om et nedarva stedsnavn, altså et stedsnavn som er muntlig eller skriftlig overlevert fra tidligere generasjoner, skal skrivemåten følge reglene i lov om stadnamn (stedsnavnloven). I forskriftene til denne loven fins også regler om sammensetningsmåte, dvs. hvordan navn som inneholder flere ledd skal skrives. Der heter det i punkt 3.v. i rettleiinga til forskriftene at en bør " bruke den samansetjingsmåten som samsvarer med dialektuttalen av namnet". Fordi etterstilte utmerkingsledd ikke har forankring i det naturlige talemålet, skal

en som hovedregel bruke dette foran navnet. Det vil si at skrivemåten må bli Søndre Haug, hvis tillegget søndre skal være en del av navnet. Ofte vil slike sammensatte navn uttales som ett ord, f.eks. Sø(r)haug. Da vil en kunne skrive Sørhaug, eller også Sør-Haug. Hovedregelen er altså at det presiserende tillegget står først." (Ref. Line Lysaker Heinesen, sekretær for stedsnavntjenesten). Det skal her tillegges at *presiserende tillegg* (først) skal skrives med stor forbokstav. Velger en av ulike årsaker å bibeholde *presiserende tillegg* til slutt, skal det i så fall skrives med liten forbokstav: Hauge søndre.

Språkrådet er ganske så klare på at geografien skal komme først. Hvordan kan det da ha seg at "tett nærliggende" kommuner på mange vis, innen ett og samme dalføret, har forskjellige bruk av *presiserende tillegg*? Eksempelvis de fire gamle kommunene som i dag utgjør Stjørdal. Og hvorfor benytter en gård et *presiserende tillegg* annerledes enn det som står i Stjørdalsboka og det de andre i kommunen benytter? Svaret er sikkert like enkelt som det er med mye annet, nemlig sedvaneretten, gamle vaner og rutiner - også sågar meget dialektmessig lokale områder, eller slik som det ofte er ved manglende dokumentasjon, men som er ganske så givende og fornuftig: "...de gamle sa så....". Den varierende bruken av foranstilt/etterstilt *presiserende tillegg* skyldes muligens en ren inkonsekvens og at lokale oppsittere har vaklet mellom talemålsnære og mer skriftpregede former av navnene. Ref. Heinesen. Likevel er det variabler innenfor så korte avstander at mest dialekten ikke er avgjørende nedarvet. Eller nettopp derfor, at lokale nye oppsittere tar med seg sin talemåte fra barndommens dal og dit de flytter!

"En kan selvsagt ikke se bort i fra ren "kunnskapsmangel" og evnen til å bruke fornuft, - som blant språkfolk betyr evnen og viljen til å få til samsvar mellom primærspråk og skriftspråk", for å sitere navnekonseptent Ola Stemshaug. Ikke alle vet at våre forfedre stort sett var analfabeter til midten på 1800-tallet, og etter den tiden gjerne funksjonelle analfabeter i mange tiår. Mange i lokalsamfunnene tror at det er deres egne forfedre og slekt som har skrevet ned navnebetegnelser, men slik er det jo ikke, selv om det var ute på bygdene at

talemåten påvirket navnene mest. Faktisk må vi bare erkjenne at det mot slutten av 1800-tallet fortsatt var mang en bonde som fikk tilføyd m.p.p til sine underskrifter. Dette fører oss i sin tur over til betydningsfulle enkeltpersoner med en viss makt og påvirkning. Flere slike kunne ha god skrivekløe og solid kunnskapsmangel. Men det de sa og skrev ble ofte det gjeldende. Så når det av og til, i visse kommuner, kom navn med adverbiale etterledd - fikk disse grobunn og overlevde til de neste generasjoner, og har forblitt der, til tross for at nettopp kunnskapen, lovverket og føringene sier noe annet. Altså en regelrett lokal kulturarv.

Ola Stemshaug ved stedsnavnstjenesten i Midt-Norge sier at det ville ha blitt mange rare konstruksjoner skulle en ha videreført benevnelser på enkelte gårder over til andre deler av vårt språk, f.eks det han kaller intendanturnorsken. Ta ordet *bukse* i relasjon til "lang, vinter, kort, under etc.". Det ville blitt litt merkelig med: *bukse kort* isteden for slik vi sier det: *kortbukse*.

Det skal ikke være enkelt. Ytre påvirkninger, eksotiske tilsnitt og underlegenhet - kan føre til at navn blir tilpasset - ja, faktisk kan oppstå - som geografisk stedsnavn uten å eksistere. En av de mest benyttede feiltolkninger som mange som søker sin slekt i Amerika har kommet borti, er Lake Opal. Flere steder i Stjørdalsboka henvises det til at vedkommende utvandret og slo seg ned i Lake Opal i Minnesota. Men det blir ikke lett når det geografiske området ikke finnes. Stedet eksisterer ikke. Før i tiden var det ikke uvanlig at navn i Amerika ble vel fornorsket når de nådde gamlelandet. Ja, sågar i vår egen tid - har folk som har vært i Amerika, tatt med uttaler som skriftlig ble deretter, en ren lydskrift. Dette gikk vanligvis bra, ble fort oppdaget og rettet opp. Men så er det de navn som overlevde og ble med inn i dagens lokale leksikoner, våre utmerkede bygdebøker, så som Stjørdalsboka. Derfra videre inn i de siste utgaver av gårds og slektshistorier fra ulike gamle kommuner (ref. historielagene).

*Kåre Olav Skolmli ved innkjørselen til
Lac qui Parle County den 4. oktober 2011*

Men alt har vanligvis en forklaring, så også denne gangen. Lac qui Parle County i Minnesota er et av de områder med tettest befolkning nettopp fra Trøndelag, og spesielt fra Stjørdalen. Trønderne i Lac qui Parle County hadde trøbbel med å uttale det navnet som franskmennene hadde gitt området. Nordmennene uttalte det "Lek-o-pal". Når så noen reiste tilbake til Norge, og uttrykte området ovenfor stjørdalinger, ble dette deretter skrevet "Lake Opal" - det var tross alt en sjø der også: Lac = innsjø = Lake. Opprinnelig kommer det reelle navnet Lac qui Parle fra franskmennenes første møte med indianerne, som kalte stedet "*sjøen som snakker*" (Lake that talks), som dermed på fransk ble til Lac qui Parle, men som noen stjørdalinger dessverre utalte *Lake Opal*. I Lac qui Parle ligger blant annet det lille tettstedet Milan, med stor tetthet av trønderere. Stedet uttales "*mailøen*". En tradisjonsfortelling tilsier at stedet fikk sitt navn gjennom det engelske "*my land*" (mitt land/min gård). - Att og fram er like langt, sies det. Det er jeg sannelig ikke så sikker på - for noen ganger blåser det nordavind fra alle kanter. Også språkmessig!